

Карпенко Н. А.

Національна академія Національної гвардії України

ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИКИ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена дослідженню імен персонажів, які виокремлено в українських народних казках. Увагу сфокусовано на онімах, що становлять труднощі під час перекладу англійською, оскільки вони не мають відповідників в англійській мові, тому можуть бути охарактеризовані як безеквівалентна лексика. У дослідженні проаналізовано наявні переклади казок, обґрунтовано доцільність використання конкретних способів перекладу та запропоновано можливі способи перекладу онімів, що забезпечують відтворення прагматики оригінальних текстів.

Актуальність теми дослідження зумовлюється сучасними тенденціями розвитку міжкультурної комунікації загалом та перекладознавства зокрема. Окрім того, проблема перекладу власних назв та відтворення їх прагматики в іншій мові є такою, що потребує більш детального розроблення з огляду на її складність та брак вичерпних розвідок.

Метою дослідження є виявлення способів перекладу онімів в англійському перекладі українських народних казок та обґрунтування доцільності їх використання з огляду на словотвірну мотивацію цих іменників.

Визначена мета зумовлює виконання таких завдань: виявлення імен персонажів в українських народних казках; порівняння варіантів перекладу, запропонованих різними перекладачами; визначення найбільш доцільних способів перекладу, що забезпечують відтворення прагматики національно маркованого компонента в англійській мові.

Особливу увагу приділено способам словотвору, що були використані для творення онімів. Римуння, звуконаслідування є частотними для творення імен персонажів. Зазначасмо, що риси характеру, що приписуються людям і тваринам, та способи пересування мотивували вибір лексичних одиниць для імен персонажів. Наявні переклади власних назв англійською були проаналізовані та порівняні.

Результати дослідження свідчать про те, що загалом запропоновані способи перекладу є доцільними. Серед найбільш часто використовуваних слід назвати калькування, підбір аналога та низку граматичних замінів.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, імена персонажів, мова перекладу, оніми, прагматика, способи перекладу.

Постановка проблеми. Власні назви є однією з тих лексичних груп, що потребують особливої уваги під час перекладу, оскільки ця група, як і безеквівалентна лексика, є втіленням та відображенням національної ідентичності та своєрідності конкретного народу. Імена персонажів завжди пов'язані з екстралінгвальними чинниками та відображають традиції, релігійні вірування, а також мають зв'язок з реаліями. Власні назви функціонують як своєрідні культурно-історичні та мовні індекси, у яких поєднуються лінгвістичні та екстралінгвальні фактори, а також є важливим джерелом вивчення лексичного багатства мови [1, с. 1].

Народна казка є одним зі способів відображення побуту народу, його історії, релігійних та культурних поглядів, мовних, комунікативних

та психологічних особливостей, емоційно-оціночних суджень. Казка – це об'єкт акумуляції етнічних особливостей народу, отже, її переклад потребує максимальної уваги перекладача з огляду на переклад онімів, що часто в казках виявляються лексичними одиницями, що є результатом креативності мислення автора та містять риму, звуконаслідування тощо. Зауважимо, що звуконаслідування є одним із найбільш частотних способів словотвору, коли йдеться про творення онімів в українських казках.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку міжкультурної комунікації загалом та перекладознавства зокрема. Окрім того, проблема перекладу онімів у художніх творах та казках є однією з таких, що потребує подальшого та більш детального розроблення

з огляду на її складність та недостатню кількість вичерпних розвідок у відповідному напрямі.

Найскладнішим та водночас найцікавішим у перекладі казок є переклад власних назв персонажів, тому що для адекватного та правильного відтворення їх особливостей перекладач має володіти достатнім знанням прагматики мов як оригіналу, так і перекладу, оскільки назви персонажів створюються з урахуванням їх характерних рис чи власне авторських асоціацій або звукового уподібнення чи гри слів.

Для адекватного перекладу перекладачеві необхідно врахувати всі ці особливості, зрозуміти, які саме риси хотів підкреслити автор казки, та спроектувати це на свідомість читачів перекладу, тобто перекладач спершу аналізує текст і виокремлює головні риси персонажа, потім з урахуванням особливостей світосприйняття та мовної свідомості іноземців відтворює їх мовою перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання особливостей відтворення етнічного компоненту українських казок досліджувалося з ХХ сторіччя такими вченими, лінгвістами та перекладознавцями як Н. Андрущенко, С. Влахов, І. Голубовська, Т. Жукова, Р. Зорівчак, І. Корунець, Н. Кушина, О. Масло, Н. Сопилук, С. Флорін.

Ономастика сьогодні є одним із провідних напрямів мовознавства, що активно розвивається. Український внесок в ономастичну науку є суттєвим, традиційно виокремлюють три наукові школи, а саме Ужгородську на чолі з П. Чучкою та її представниками Л. Белей, С. Пахомовою, О. Белей, Одеську школу Ю. Карпенка, що представляють М. Зубова, О. Карпенко, Л. Фоміна, та Донецьку, представниками якої є В. Калінкін, Г. Лукаш, Є. Отін, О. Філатова. Ці школи пропонують власні тлумачення термінів і підходи до їх вивчення та зосереджуються на літературі й ономастиці. Також значним внеском у розвиток української ономастики є роботи Є. Отіна та Г. Лукаш.

Для дослідження вибрано переклад, що Р. Бейн [8], А. Біленко [10], І. Железна [11] виконали англійською мовою. Особливу увагу приділяємо словотвірній мотивації лексичних одиниць в оригіналі та перекладі.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення способів перекладу та зв'язку словотвірної мотивації назв персонажів у текстах українських казок англійською мовою, обґрунтування доцільності їх використання.

Для досягнення мети використано такі методи дослідження: метод цілеспрямованої вибірки (для виокремлення національно маркованої лексики);

метод порівняльного та компонентного аналізу (для визначення та порівняння семантичної структури лексем, що містять відповідну прагматику).

Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань:

1) виявлення назв персонажів в текстах українських народних казок та характеристика словотвірної мотивації цих назв;

2) порівняння наявних перекладів імен персонажів англійською мовою;

3) визначення найбільш доцільних способів відтворення назв персонажів у перекладі англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Роль перекладознавства полягає у формуванні мовної картини світу українців в очах іноземців, оскільки завданням перекладача є вирішення проблеми відтворення комунікативно-прагматичної спрямованості, інтенцій автора, трансформації лінгвоспецифічних особливостей тексту в перекладі для читачів-представників іншої культури зі збереженням ідентичності мови оригіналу.

Необхідним під час перекладу імен, які мають характеристики героїв, є відтворення функції імені, тому необхідно передавати внутрішню форму імені, де це можливо, особливо, якщо ім'я є ключовим для створення образу. Якщо образ не постраждає від звичайної транслітерації імені, особливо у великому творі, тоді потрібно відмовитися від перекладу імені [3, с. 1]. Коли йдеться про назви казкових персонажів, транскодування часто недостатньо, отже, перш ніж підібрати найбільш доцільний спосіб перекладу, необхідно проаналізувати внутрішню форму імені та характер персонажа, його поведінку та визначити, який спосіб забезпечить відтворення прагматики оригіналу.

Першою розглядаємо казку «Рукавичка», або «Magic Mitten». Персонажами цієї казки є *Мишка-шкряботушка*, *Жабка-скрекотушка*, *Зайчик-побігайчик*, *Лисичка-сестричка*, *Вовчик-братик*, *Кабан-іклан*, *Ведмідь-набрідь*. Перш ніж підібрати мовну одиницю для перекладу, з'ясуємо, що назва утворена за допомогою звуконаслідування:

Мишка-шкряботушка – значення: звуки, які миша утворює, нагадають шкряботіння, тому під час перекладу англійською Миша отримала назву, яка складається з дієслів, що означають *хрумтіти та гризти* – *Crunch-Munch the Mouse*.

Жабка-скрекотушка – значення: звуки, властиві жабі, називаються скрекотінням або кваканням. Було б доцільніше перекласти як *Chirr-Croak the Frog*, щоб саме передати цю особливість жаби, але І. Железна переклала як *Hop-Stop the Frog*;

отже, перекладач наголосила на особливостях руху тварини (*to hop – стрибати*), а не на звуках, які вона видає.

Зайчик-побігайчик – значення іменника *засць* асоціюється з твариною, яка швидко пересувається, тому під час перекладу це було відображено за допомогою словосполучення *спритні лапи – Fleet-Feet the Rabbit*.

Лисичка-сестричка – значення: в українських народних казках лисицю традиційно ототожнювали із сестричкою, але у свідомості англійців ці два поняття не співвідносяться, тому потрібно замінити на характеристики, які близькі саме англійцям. Перекладач послуговується прикметником *wily – хитрий*, наголошуючи на характеристиках, що приписують лисиці, проте втрачається стандартний для української культури компонент *сестричка: Smily-Wily the Fox*.

Те ж саме простежуємо в перекладі прикладки *вовчик-братик*. **Вовчик-братик** – *вовк* у нашій свідомості під впливом казок почав асоціюватися з братиком (як і *лисичка-сестричка*), а в англійців він є підступною твариною, тому переклад саме такий – *Howly-Prowly the Wolf*. Тут використано англійські дієслова *howl – вити, prowl – нишпорити, шукати здобич* [6].

Кабан-іклан – значення: характерною рисою у кабана є ікла, тому доцільніше було би перекласти *Tusk the Boar*, використовуючи перестановку, щоби передати саме цю рису, проте І. Железнова пропонує такий переклад: *Snout-Rout the Boar*, використовуючи лексеми *snout – морда, рило* [7] та *rout – розгром* [7].

Другою казкою, яку розглядаємо, є «Колобок». Назву головного персонажа І. Железнова переклала як *The little round bun*. Водночас існує також переклад А. Біленко, який пропонує варіант *Kolobok the Johnnycake*. Лексема *johnnycake* має значення *a flat cornmeal cake typically baked or fried on a griddle* [9]. Таким чином, перекладач не відтворила характерні особливості головного персонажа (кругла, шароподібна форма). Натомість було додано характеристики, що не наявні в оригіналі – Колобок не мав пласкої форми (*flat*) та не був випечений із кукурудзяного борошна (*cornmeal cake*). Вважаємо, що найбільш доречним перекладом назви головного героя можна вважати варіант І. Железної.

Колобок – значення: в українській свідомості Колобок асоціюється з казковим персонажем, який мав форму кулі й завжди утікав від усіх. Саме тому, що він був невеличкий та круглий, І. Железнова послуговується описовим способом

перекладу та відтворює так: *The little round Bun*. А. Біленко використовує комбіновану реномінацію *Kolobok the Johnnycake*. Спочатку він робить транскрипцію, а потім додає слово *Johnnycake*, яке означає *корж (амер. – маїсовий; австрал. – пшеничний)*. Корж – це плаский круглої форми виріб із прісного тіста. Отже, такий переклад є не зовсім доцільним, оскільки другий елемент назви персонажа не передає ті характерні риси, на яких автор казки робив акцент.

Такий персонаж казки «Колобок», як *Зайчик-побігайчик* має ту ж назву, що й у казці «Рукавичка». Герої *Вовчик-братик*, *Лисичка-сестричка* та *Ведмідь* були перекладені таким чином.

Вовчик-братик – А. Біленко обирає еквівалент *Wolf*. І. Железнова пропонує *Brother Wolf*. Якщо брати до уваги той факт, що англійці не асоціюють *Вовка* з братиком, то переклад А. Біленко видається більш влучним.

Лисичка-сестричка – А. Біленко пропонує англійський еквівалент *Vixen*, підкреслюючи гендерну приналежність персонажа, тобто що це була саме *Лисичка*, оскільки слово *Fox* не апелює до гендерної відмінності. І. Железнова використовує такий варіант: *Sister Fox*.

Казка «Лисичка-сестричка та Вовк-панібрат» так само містить назви персонажів, які мають не один варіант перекладу:

Лисичка-сестричка – значення: як уже згадувалося, ані *лисичка*, ані *вовк* у англійців не викликають асоціацій із членами родини, тому А. Біленко переклав назву персонажу таким чином: *Foxy-Loxy*. Така назва утворена з двох елементів: перший перекладається як *лисячий, хитрий*, а другий не має перекладу та був утворений задля ритмічності назви. Переклад І. Железної дослівний, однак використано перестановку: *Sister Fox*.

Вовк-панібрат – значення: у перекладі А. Біленко подається такий варіант, як *Palsy-Wolfie*. Ця назва утворена від двох слів: *palsy – безпомічний, безпорадний* та *wolfie – вовчик* [7]. У казці *Вовк* намагається позиціонувати себе як особа, яка нічого не вміє робити самостійно. Ймовірно, саме тому перекладач вирішив скористатися таким прикметником. І. Железнова знову вибирає дослівний переклад із перестановкою: *Brother Wolf*.

У казці «Летючий корабель» (“The flying ship”) було виявлено сім цікавих для перекладу власних назв.

Дурень – в українських казках такий персонаж, як *Дурень*, зустрічається часто. В українській мовній свідомості, як і в англійській, таким словом називають людину, яка не є розумною.

У перекладі ім'я цього персонажа не складно відтворити, оскільки маємо еквівалент: *The Fool*.

Слухало – значення: з опису в казці ми уявляємо, що цей персонаж має відмінний, навіть гострий слух та може почути все, про що кажуть навіть на далекій відстані («припав чоловік на шляху до землі вухом та й слухає <...> Підслухав, що цар казав, та й розповів дурневі») [5]. Саме тому І. Железна пропонує такий переклад цієї назви: **Keen-Ear**, використовуючи прикметний *keen (of a sense) highly developed* [7].

Скориход – значення: як засвідчує опис у казці, цей персонаж вмів настільки швидко пресуватися по землі, що навіть вимушений прив'язувати одну ногу до вуха («іде чоловік шляхом - одна нога за вухо прив'язана, а на одній скаче. - Чого ви на одній нозі скачете? – Того, – каже, - коли б я відв'язав другу, то за одним ступнем увесь би світ переступив») [5]. Враховуючи таку рису персонажу, перекладач вибрав такий переклад: **Fleet-Foot**, використовуючи прикметник *fleet – швидкий* [7].

Стрілець – значення: кожен стрілець повинен мати добрий зір для того, щоби влучно стріляти на полюванні. Персонаж казки так само має відмінний зір, він навіть помітив птаха, який «там, за сто миль, сидить на сухій грушці» [5]. Через таку свою характерну рису він отримав ім'я **Sharp-Eye** (*Гостре око*).

Об'їдало – значення: це слово було утворено від дієслова *об'їдатися – надмірно наїдатися, переповнюючи шлунок* [5]. Саме через це його ім'я було перекладене словосполученням **Heavy-Eater**.

Обпивало – значення: цей персонаж був здатен дуже багато пити води, тому його назвали *Обпивало*. Англійською мовою І. Железна відтворила цю назву так: **Big-Drinker**.

Українська народна казка «Коза-Дереза» (“Nibbly-Quibbly the Goat” (І. Железна)) так само було проаналізована на доречність перекладу власних назв.

Коза-Дереза – значення: одним зі значень слова *дереза є настирлива особа* [4], тому в казці головний персонаж Коза отримала таке ім'я, як Коза-Дереза, бо вона поселилася в чужій хатинці, немовби вчепилася за неї, та не хотіла її залишати. Отже, щоби донести цю інформацію до читача

тексту перекладу та зробити її зрозумілою представникам іншомовної картини світу, І. Железна утворила такий переклад власної назви: **Nibbly-Quibbly the Goat**. Перші два елементи утворені від дієслів *nibble* та *quibble*, які мають значення *чиплятися, поцупити* та вказують на хитру, дещо підступну вдачу персонажа [7].

Другий елемент назви персонажу **Зайчик-побігайчик** означає характерну для зайців рису – швидке пересування по місцевості. Транслітерація була б недоречною, оскільки, по-перше, читачам було б не зрозуміло, що означає слово *побігайчик*, а, по-друге, не було б збережено римуння, тому І. Железна зробила такий переклад, який усе зберігає та відтворює: **Runny-Bunny**.

Задля запобігання непорозумінню між двома мовними культурами І. Железна під час перекладу власної назви персонажа **Лисичка-сестричка** апелює до хитрості лиси, що також є притаманною їй рисою в англійській колективній свідомості (*foxy – хитрий*), при цьому зберігаючи риму: **Smily-Wily**.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши переклади українських народних казок, виконані Р. Бейном, А. Біленко та І. Железною, можемо зазначити, що здебільшого переклад онімів є адекватним та доречним, таким, що зберігає етнічність, самобутність казок, а також відображає всі характерні українській та англійській мовним картинам світу риси, якими наділяються персонажі цих казок.

Виявляємо, що серед назв тварин часто наявні іменники, утворені за допомогою римуння, внаслідок чого простежуємо низку складних іменників на позначення персонажів-тварин. Основою для творення іменників також були їх рухи та звуки.

Щодо перекладу, то транскодування не могло забезпечити відтворення прагматики в жодному разі, тому перекладачі вдавалися до підбору аналогів, описового перекладу перестановок тощо.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні теоретичного інструментарію перекладу національно маркованої лексики, зокрема власних назв (з урахуванням їх словотвірної мотивації), що виявляють у художніх творах та народних казках.

Список літератури:

1. Бока О. Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і орден Фенікса»). *Вісник СумДУ*. 2008. С. 15–19.
2. Бусел В. Великий тлумачний словник української мови. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
3. Гера О. Власні назви в українському перекладі книг про Гаррі Поттера Дж. К. Ролінг. *Іноземна філологія*. 2007. С. 134–140.
4. Грінченко Б. Словник української мови. Київ : Київська старина, 1907–1909. 2971 с.

5. Українські народні казки. URL: <http://nashakazka.org.ua>.
6. Українські народні казки / упор. Л. Дунаєвська. Київ : Веселка, 1991. 367 с.
7. ABBYY Lingo Live. URL: <https://www.lingvolive.com/ru-ru/translate/en-uk/inn>.
8. Cossack fairy tales and folk tales (R. Nisbet Bain, trans.). N. Y. : A. L. Burt Company, 1894. 367 с.
9. The Free Dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com/johnnycake>.
10. Ukrainian folk tales (A. Bilenko, trans.). Kyiv : Dnipro publishers, 1974. 122 p.
11. Ukrainian folk tales (I. Zheleznova, trans.). Kyiv : Dnipro publishers, 1986. 396 p.

Karpenko N. A. RENDERING THE PRAGMATICS OF PROPER NAMES IN TRANSLATION OF UKRAINIAN FAIRY TALES INTO ENGLISH

The article is devoted to the study of nationally marked vocabulary that is identified in Ukrainian folk fairy tales. A fairy tale is viewed as an object of study that accumulates ethnical features of a certain nation and reflects its national identity. Therefore, the problem of translation of fairy tales gets even more complex due to the number of non-equivalent vocabulary in translation language.

The relevance of the topic is brought about by modern tendencies of the development of intercultural communication in general and by the translation studies in particular. Moreover, the problem of translation of proper nouns and rendering their pragmatics into another language is the one which requires further and more precise work, regarding its complexity and lack of extensive studies.

The aim of the research is to find out means of translation of onyms in English translation of Ukrainian folk fairy tales and prove the relevance of their usage.

The aim results in solving the tasks as follows: to identify character names in Ukrainian fairytales; to compare the variants of translation made by different translators; to find out the most relevant means of translation providing rendering nationally marked component into the English language.

Onyms were found out in texts of Ukrainian fairy tales and analyzed in respect of rendering their pragmatics into the English language. Special attention is paid to word-building techniques that were used in coining onyms. Rhyming, sound-imitation is frequently used to create character names. It should be noted that character traits attributed to humans and animals, and ways of locomotion served as a basis for creating names in Ukrainian fairy tales. Existing translations of character names were analyzed and compared.

The findings show that mostly the solutions to the problem of translation were effective. The research reveals the most frequent ways of translation and the most relevant ones.

Key words: *means of translation, non-equivalent vocabulary, onym, proper names, pragmatics, translation methods.*